

SÜLI ATTILA

NAGY SÁNDOR MÁTYÁS-HUSZÁR VISSZAEMLEKEZÉSE A SZABADSÁGHARC ALATTI TEVÉKENYSÉGÉRŐL

Bevezetés

■ Nagy Sándor egykori Mátyás-huszárról 1896-ban készítette el memoárját a szabadságharc alatti élményeiről, tevékenységéről és röviden az életútjáról. Az ösztönző, Koós Ferenc nyugalmazott brassói magyar királyi tanfelügyelő, hajdani bukaresti református lelkész volt. Koós maga is lejegyezte honvédelményeit¹ az életútját bemutató két kötetben. Emellett biztatta volt bajtársait, hogy ugyanezt tegyék ők is, és küldjék el a kolozsvári Országos Ereklémzeum számára a kéziratukat. Így került a gyűjtemény anyagába többek között Csizsér Gábor egerpataki nyugalmazott református esperes naplója² és az itt közölt kézirat is. A fentiekben kívül még 18, az alakulathoz köthető visszaemlékezést ismerünk, melyeknek egy részét már sajtó alá rendezték, más részük pedig még mindig kéziratban van. A már megjelentetett kéziratok többségénél azonban indokolt lenne egy újabb, kritikai kiadás.³

A szerző nem naplószerű memoárt hagyott ránk, hanem azokat az epizódokat elevenítette fel, amelyeknek maga is tevékeny részese volt. Iskolai elvégzése után a gróf Haller család olthévízi birtokát irányítja, majd 1848 őszén a román felkelők ellen Erdővidékre menekül, ahol felcsap Kossuth-huszárnak. Érdekes módon azonban a kis törvényhatóság önvédelmi harcáról szinte semmit sem szól, pedig az Erdély önvédelmi harcának egyik legszebb fejezete volt. Csak 1849 februárjától kezd bővebben írni, kiemelve a Vöröstoronyi-szorosban való szolgálatát, illetve az augusztus 6-i nagycsúri ütközetben való részvételét és az azt követő visszavonulást, majd kapitulációt. Elsősorban a személyes élmények dominálnak nála, különösen kitűnik ez a győztes cári hadsereg tisztjeinek tiszteletére, egy román népfelkelő tribun ismerőse által tartott díszében, amely Nagy Sándor számára kényszermeghívás volt. A szerző mindvégig igyekszik megőrizni a tárgyilagosságát, kerül az érzelmős kilengéseket. A kútfő forrásértékét növeli, hogy a szabadságharc történetének kevésbé ismert, az erdélyi hadjáratot eldöntő egyik ütközetéről, a nagyszebeni-nagycsúriról részletesen ír.

Nagy Sándor életútjáról nagyon keveset tudunk. A visszaemlékezésből az alábbiak derülnek ki róla: 1822. április 25-én született Székelykeresztúron, iskolai az alábbiak voltak: székelykeresztúri református elemi, ugyanott az unitárius gimnázium alsóbb osztályai, 1833–1841 székelyudvarhelyi református gimnázium. 1841–1848 között gazdatiszt a gróf Haller család olthévízi birtokán. 1848–49-ben a 15. (Mátyás-) huszárezred katonája, majd 1849–1864. között ismét a Haller család tisztviselője annak a zoltáni, fejedégyházi birtokain. 1864-ben hazatér, ezt követően városi telekkönyvi iktató, majd jegyző, pénztáros. 1872-től a helyi önszervező bank pénztárosa, emellett csekély birtokán gazdálkodik. Tíz gyermeke született, halálának időpontja ismeretlen.

A visszaemlékezést az 1970-es években Spira György történész lefotóztatta, így a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában létezik róla egy mikrofilmmásolat. (17669. d.). A közlést ennek alapján végeztük, mivel az eredeti kézirat nem állt rendelkezésünkre. A forrást a jelenlegi helyesírás szabályai szerint, néhány sajtós forma megtartásával rendeztem sajtó alá.

Nagy Sándor
Székelykeresztúr

huszár a 15. Mátyás-huszárezredben

Születésem ideje 1822. április 25.; a tanulást kezdtem a székelykeresztúri ev. ref. Népiskolában³, innen 1832-ben a helybeli unitárius gimnasiunba és 1833-ban a székelyudvarhelyi ev. ref. főtanodába⁵ adattam, az itteni 8. osztály végeztével 1841-ben lettem diák és egymásután⁶ éven át a bölcsészet, jog és hittani cursusok végeztével, 1847. szeptember hó 12-én kiléptem a fehéregyházi gróf Haller János féle uradalomba gazdásznak.⁶ Innen 1848. ápril[is] hó 2-án kitétek a hévízi⁷ udvarba számadó gazdatisztnak, amely foglalkozások a legkedvesebb emlékeim közé számlálандók, már csak azért is, mivel szelídségeim és emberek[et] becsülni tudás eljárasaimért mindenkinek szeretetét és becsülését teljesen bírtam.

A sorsommal megelégedés tetőpontján talált azon réműletes, leverő hír, október hava 29-én éjjel, hogy 2000 oláh és szász landstrum⁸ – egy szakasz dragonyos lovas⁹ – és egy szászad grāniczer¹⁰ katonaság Hévízt megszállotta s azok közt az oláhok oly szándékkal vannak: hogy minden udvari egyént – de nevezetesen azoknak tulajdonosait és helytartóit leölik – megsemmisítik, sem nőeknek, gyermekeknek irgalom nem adatik stb.

Hírlapilag és utazók által is az előzményekből tudva megyékben szétszórt magyarságnak gyászos eseményeit, hitelt adtam a baljóslatú híresztelésnek. De hogy tétlenül el ne vérezzünk, udvari cselédeinknek fegyvert és lándzsát adván kezeikbe, mondván: ha az udvarba ellenséges csapat térne be, amikor én a puskámmal reájok lövök, ti is azt cselekedjétek, a lándzsások pedig rohammal reájok döfödjétek stb.

Szerencsére azon éjjel nem törtek be, de másnap a volt úrbéresek hozták a szomorúbbnál mind szomorúbb híreket, hogy az udvart elhagyjam – menjek ki hozzájuk – ők elrejtene, mivel halál vár reánk az oláhok dühtől áradozó véleményeik szerint. Be nem várva a következő éjjel, a reff[ormátus] pappal felmentünk Alsórákosra. De hát oda sem akarnak beereszteni, állítván, hogy ők a falut érettünk el nem égettetik.

Jó lovam lévén alattam, mentem Erdővidékére s ottan sorakoztam az ottani nemzetőrökhöz s velök is voltam, amíg báró Heidte¹¹ csapatvezér Erdővidékére betört¹² és fegyverletételt parancsolt. Én innen megfordulva mentem be Háromszék-re, az ottani Kossuth-huszárokhöz s velök voltam mindvégig, amíg híre ment Bem¹³ bejövetelének.¹⁴

Ekkor Clement nevű őrnagy¹⁵, úgy Matskási Ferenc¹⁶ kapitány Háromszéket odahagyva kijöttek csapatostól Udvarhelyre, de Matskási kapitány ezt megelőzőleg egy szakasz huszárral Keresztúrra jött le s általam egy jelentést küldött M[aros]vásárhelyre Forró ezredesnek¹⁷, indultam egy vad hideg mord időben, a jelentéssel estvéli 7 óraker egyedül mindvégig, sebes vágásban. Erdőszentgyörgyön a lovam annyira ki volt fáradva, hogy továbbmenni nem lehetett, innen előfogattal mentem Vásárhelyig s éjjel után 3 óraker a vitt jelentést már kézbesítettem.

Onnan visszatérve mentem Udvarhelyre és másnap a Klement csapatával per Parajd jöttünk M[aros]vásárhelyre s ott is voltam január s február havában, amíg

Sánta őrnagy¹⁸ két századot felszerelt és ekkor, március havában Kováts János¹⁹ százados vezérlete alatt indultunk Kistoronyra, Szeben mellett.

Vásárhelyen létünk alatt minden este hadiskolát tartott Sánta őrnagy, amit nem csak az altisztek, de a legénység is nagyobb részt, mint szerény magam is pontosan jártunk.

Az első Kossuth-huszár századot Kistoronyról azonnal indították Magyarországra, mi meg maradtunk néhány napig ott s onnan alkalmaztak különböző posztok és előőrsöknek. Kistoronyról vittek előbb a verestoronyi poszthoz²⁰ a muszkák ellen, a mi szakaszunkat és egy század satnári önkéntest,²¹ Itt történt egy reggelen,²² hogy egy muszka tiszt és trombitás a legszélső poszton mint küldött megjelenik és kéri magát a magyar parancsnoksághoz vezetetni. A mi főhadnagyunk itt volt Gegesi Kis József²³, ki a muszkát meg nem érthetvén, egy gyalogos hadnagy francia nyelven az orosz kívánságát tolmácsolja: hogy ő azért van küldve ide, hogy a muszka és magyar foglyoknak egymással való kicseréléséről tegyen előterjesztést, mindkettőnek szemét bekötve, bekísértük Iház Dániel²⁴ várparancsnokhoz, ott végezvén küldetése kívánságát, amikor ismét a szélső posztra visszakísértetett, azt mondván búcsú fejében: eddig voltunk barátok, mostan már ismét vagyunk ellenségek stb. Ezen poszton egy egész hónapig, összejárva gyakran azon havas vadonjait és bámulva s elmerengve az Olt folyónak a kőszirtok közötti sebes berohanását, amelyben gyakran megfűrödtem, dacára a hidegnek. A mi posztunk szolgálatot tett a felső-fehér megyei tisztségnek, kiszállása idein a rablók, öldöklő és gyűjtogató gonosztevőknek kézre kerítése és nevezett bizottság működése fedezetéül, ennek végétével Alsó-Árpásban, Újegyházán és Szászmuzsnán²⁵ való előőrseken. Már az árpási őrködés idein az oroszok Fogarasra ütven, az ottani magyar csapatot szétszörták, július 18-án.

Innen egész szakaszt Orbán Károly²⁶ főhadnagy alatt kitétték Újegyházára, néhány napi otflétünk alatt az orosz csapatok mind húzódtak alább Szeben felé, ezen őrség már csaknem körül volt hálózva az orosz csapatok által, behívási parancs pedig nem érkezett, a főhadnagy néhányunkat tanácskozásra szólított fel, hogy mitévők legyünk, mivel az oroszok minden percben rák üthetnek és megsemmisíthetnek, a létszámunk volt mindössze 34 egyén, a lett a megállapodás, hogy vonuljunk be Szebenbe. Reggel korán kirukkolva már láttuk, hogy az újegyháziak rakott szekerekkel indulnak, az oroszoknak élelmet viendők.

Azért amint Újegyházát elhagytuk, az élelmi szekereiket megrohantuk és egy ottani folyó patakba hánytuk, hogy az ellenségnek kezibe ne jusson, a szállítókat pedig visszakergettük. Szeben felé való utunkba egy Dállya nevű nagy szász faluba érve, látjuk, hogy nagy fazekakkal és csebrekkel²⁷ hordják az ételt az oroszok számára, kik a falu hosszára nyúló kertjei háta mögött árnyékos helyen hűsölnék. Ezeket az ételeseket a hadnagy azonnal letartóztatja, tízünket ott hagy, hogy őrizzük, és amikor gondoljuk, hogy a csapat a faluból már kiérkezett, azonnal menjünk utánok. Meg is lett. Amikor a faluból már jó messzire mentünk, vették csak észre az oroszok csapatunkat, kezdettek utánunk száguldani, de nem értek be. Amint haladtunk tovább, Schellenbergnél²⁸ ismét egy orosz csapat tanyázott, de annyira távol voltak, hogy üldözés esetében sem érhetek volna be.

Amint Szebenhez közeledtünk, csak elbámultunk, hogy Szeben lakossága jobb-részt s azok közt is nevezetesen a tanács tagjai innepélyes díszben várják a muszkák bevonulását, akkor tudtuk csak meg, hogy a magyar tábor már az azelőtt való nap Szebenből kivonulva, Medgyes felé vette útját.²⁹

Ellenséges fegyveres erő utunkat nem állván, a szászok egész meglepetéssel, családással nekünk utat nyitván, vonultunk be Szebenbe. Kapitányunk, Kováts János szállása a Római Császár című³⁰ vendéglőben lévén, úgy a század zászlója is ott megtaláltatván, néhány pohár bornak a lóháton való elfogyasztása után, kibontott zászlóval vonultunk ki Szebenből.

Nagycsűrre érvén azon este, hadnagyunk a falunagynak³¹ rendeletet adott a mi elszállásolásunkra. A fal[uj]nagy mondá: szívesen, de tudomására hozom a hadnagy úrnak, hogy ide 2000 orosz katonának az éji szállás és élelmezés meg van rendelve, akik minden percben érkezendők. Ennek hiteléről a hadnagy meggyőződésén, ismét néhány pohár bornak hamarságos elfogyasztása után, magunk úgy, mint lovaink, éhes gyomorral indulánk Medgyes felé. Ez időben a magyar tábor Szelindek és Asszonyfalva közt lévén a szabad mezőn megszállva, amint feléjük közeledtünk éji sötétségben, előőrsei fegyver ropogással fogadtak, nem gondolván, hogy mi is hozzok tartozunk.

A Szebenből kivonult csapatnak vezére Makrai László³² ezredes lévén, főhadnagyunk jelentette a mi viszontagságos bevonulásunkat, s így csatlakoztunk táborához.

Még Szebenben létemkor vettem volt gróf Haller Ferenc úrnak egy levelét, ugyanezen levélben egy mást csomagolva Makrai ezredesnek szólót, amelyben kérelmez, hogy nevezett ezredes engem bocsásson haza mint hévízi volt gazdatisztjét. Kérdi az ezredes: „Ön az a Nagy Sándor?“, feleltem, hogy engem annak neveznek. Kéri önt a gróf, volt principalist haza bocsátani, de én felteszem önről, hogy ha el is bocsátanám, de ön nem menne el, mivel minden órán az oroszokkal és császáriakkal több harc küszöbén állunk, amikor minden katonára elkerülhetetlen szükség van, megírom a grófnak, hogy én elbocsátanám, de ön nem megy. Ezzel én megfordultam és kotródtam.

Derék magánlovam volt, azzal szolgáltam kezdettől február hava utoljáig. Ekkor gróf Bethlen Miklós³³ őrnagy mindeniknek, akik magánlovakon szolgáltak, az állam tulajdonának nyilvánította és mindenik lovat annak becsértékében kifizette, én kaptam 110 ftot érte, ezenkívül hazulról is volt néhány forintom, úgy osztottam be a költségeket: hogy jusson is, de maradjon is.

Innen még azon nap vonult a tábor Medgyesre, ahol egy pár napra meg is állapodott. A mi századunk első szakaszát és egy század gyalogságot kirendeltek előőrskül Szászmuzsnára. Miklósi Ferenc tizedessel négyünket kitétek a legszélső posztra, hatot nevezett Szászmuzsnához közelebb, hogyha ellenséges csapat jönne, azonnal jelentést tegyünk. Vártuk a felváltás óráját, virradattól fogva késő estig és onnantól másnap reggelig, de mind ok nélkül. A lovainkat etettük a gyepen kantárszáron, de azért a posztról nem mozdultunk, annyival inkább, mivel minket sem háborgatott senki. A harmadik nap reggel önfejtőleg bevonultunk Muzsnába, ahonnan az egész gyalog század és szakaszuknak ottan maradt része már az azelőtti napon bevonultak Medgyesre s minket a szászok csak nevettek és piszegettek, mint valamely eltévedett vándorokat.

A tábor onnan indult per Dicsőszentmárton és Tordán át Kolozsvárra, egynapi ottan lét után Kemény Farkas³⁴ vette át a tábor parancsnokságát, hosszas utazás és ide s tova való kitérések után vezetett Vásárhelyre, az eddigi volt századosunk, Kováts János még Tordán megszökött tőlünk és helyébe egy magyarhoni Májer³⁵ nevű századost rendeltek, mint aki erélyre, tehetségre százsoroson túlszárnyalta Kovátsot, a dőlyfőst, kevély és keringőt.

Augusztus 1-én értünk Vásárhelyre s ott hallók, hogy az azelőtti napon Bem Segesvárnál csatát veszített. Egyéji ott hálás után másnap reggel indítottak ismét per Medgyes Szeben felé, a tábor augusztus 4-én érkezett Szelindekre s ott is hált. Másnap reggel Bem vezérlete alatt indultunk Szebenbe, amely utunkba több muszka előőrszet kergettünk, sőt az előőrsek zömét ágyúval kergették szét. A szelindeki s benneb menve a n[agy]csúri oldalos hegyekről látni lehetett a muszka és osztrák hadsereg felállítását a szebeni térségen. A mi századunk a magyar tábornak jobbszárnyán vonult mindig benneb és közelebb az orosz és osztrák tábor felé, innen lehete látni azon merész közeledését Bemnek az ágyúival, hogy mily közel hatolt az ellentábor zömihez és mint sepri azoknak felállított csapatait, mint kik az ágyúzást

tovább nem állhatván, 2-3 rendben akartak megfutamodni, de mindannyiszor rendben tartották. Azonban a magyar seregnek tömeges megérkezésével kénytelenítettek futásnak eredni. Hásford³⁶ volt azt ellentábor vezére.

Az orosz csapatnak ezen válságos helyzetében annak kozákjai mégis nagy merészséget fejtettek ki, kísérletet tettek annak megfordítására és nagy rohammal törtettek elő, az ütközet jobbszárnyát bekeríteni.

A Kossuth-huszárság első századát már meg is rohanták vala, de a második század a legnagyobb rohammal ment a védelmére, mire csúfosan vissza is verettek. Ez időben Májér századosnak merészsége és tapintatos vezérkedése annyira fellelkesítette huszárait, hogy rövid ¼ óra alatt a kozákság szét lett szórva és sokan megsemmisülve.

Erre kezdetét vette az üldözés, ami késő éjjél utánig tartott Sellenberg és Vöröstorony felé, a magyar tábor az üldözésből kifáradva, annak egy jelentékeny része a sellenbergi-szebeni határokon hált, a mi csapatunk is csak reggel felé ért vissza Szebenbe, s már alig egy és fél óra múlva trombitáltak a kirukkolásra.

Innen indítottak Sellenberg felé az orosz-osztrák tábornak további üldözésére, amire Sellenbergre érkeztünk futár által hívtunk vissza a szebeni rétre, ahova megérkezésünkkor már folyt csata magyar tábor összeszedhető része és azon 30 ezer³⁷ orosz közt, amely Bemet Segesvárnál megverte a Lüders orosz vezér vezényletével.³⁸

A mi megérkezésünk idején a muszka lovasság által magyar ágyúk voltak meg-rohanva, mi ezeket szerencsésen szét is vertük, de egy pár perc alatt annyi muszka lovas rohan meg N[agy]csűr felől és annak szőlőiből, hogy tovább ellenállani lehetetlen volt, ez időben működésünk közelében egy század gyalogság négyszögű frontot képezve, ez a muszka lovasságra kétszer tüzelt reá, amire sokan is elhullottak és a támadással felhagytak, ellenesetben a mi csapatunk véglegesen meg lett volna semmisülve. Ezen ütközetet elfogadni istenkísértésnek lehet mondani, alig 4-5 ezer embernek, azok is kiéhezve, fáradva és szenvedve, 30 ezerrel³⁹ szembeállani, nem csuda a csataelvestés. Ezen visszahúzódsunkkor szekerek annyira voltak torlódva, Szebennek a N[agy]csűr felől való utak vonalán s azok közt Bem kocsija is be-ékelődve, hogy a menekülésnek útja lett állva. A kocsiban fennállva, civil köntösben öltözködve, egy rézfokost tartva kezében kiáltva Bem kocsijának felügyelője, név szerint Kurcz Antal⁴⁰: Uraim! Az öreg generális a csatában maradt, menjenek keresésre, ne engedjék az ellenség kezébe jutni stb., de a visszatérés lehetetlen volt. Azonban szerencsére Bem Kistorony felé menekült jelentékeny csapat élén, 2-3 ágyú fedezetével, kiket a muszkák üldöztek még Kistoronyon alól is. A mi csapatunk és sok mások a városon át húzódtunk lefelé, amikor a szászok ablakikból lövöldöztek ki a menekülő magyarokra, igen nevezetesen a Józsefstadt című utca lakói.

Ezen szebeni csata után a magyar tábor húzódtott le Szászsebes felé s ottan voltunk 7 napig Stein⁴¹ generális vezérlete alatt, mivel Bem ment onnan azonnal a magyarhoni csatákba részt vehetni. A szebeni orosz tábor nem késett minket felkeresni és már augusztus 12-én megtámadott. Stein vezér a csatát elfogadta egypár óráig ellen is állott, de amint az oroszok erejüket mindjobban-jobban ki tudták fejteni, elég jó rendben visszahúzódtunk Szászváros felé, ezen csatában a mi századunk, úgy a Kossut-jágerek⁴² a tábor balszárnyán vonult, fedezve a tábor zömét, amint az ellentábor Szászsebesből kijött és a sebes folyón átgázolt, mind minket, mind pedig a jágereket azoknak lovas csapatai oly rohammal támadott meg, miszerint hittük, hogy mind megsemmisülünk, azon percben a jágerektől jött egy futár, kérve századosunkat, nehogy megfutamodjunk, mert ők minket védelmeznek, mi is őket kölcsönösen védelmezzük, bár addig, míg az ottani közelben levő erdős helyre beérhetnek.

Erre Májér kapitányunk az összes lovas csapatját három sorba szakaszba állítja, azt úgy osztván fel, hogy az első front szembefordulva a felénk száguldó orosz

lovassággal egyszerre reájok lőjön, ennek végeztével a második szakasz épp ezt tegye s így a harmadik szakasz is, ezen ténykedés mindaddig ismétlődött, míg a jágerek is mind magukat, mind pedig minket oltalmazván, kivonulhattak az erdőbe.

De ennek végeztével az orosz ágyúk mind közelebb vonultak utánunk s oly sűrűn kezdettek ágyúzni, hogy lehetetlen volt többé őket feltartóztatni. Így értünk be Szászvárosig és onnan Dévág. Alig érkeztünk Dévára, annak magas vára felrobbant,⁴³ szétomlott sokunknak jelenlétében. Iszonyú látványosság volt ez, az első robbanást még kettő követte, azt hittük, hogy az egész hegy leszakad és a várost maga alá temeti.

Innen a mi századunknak megmaradt részét, nevezetesen annak első szakaszát vitték le Dobrára előőrsul, alig érkeztünk oda, már a magyarországi szétbomlott csapatoknak jelentékeny része, töméntelen ágyú, pakkszekerek, úgy nagymennyiségű lőszerkészletekkel vonultak le Dobrára, hírül hozván, hogy Világosnál a fegyvert Görgei letétette augusztus 13-án, ez időben már ki-ki menekült, amerre sorsa vitte, ezt követte a dévai fegyverletétel augusztus 18-án.

A fegyver letéte idején lehetett látni azon rendkívüli elkeseredést, levertséget és kétségbeesésig menő csüggettséget, amit ecsetelni nem lehet. Én egy mezei nagy tónak közelében voltam, mindenki igyekezett fegyverét szétbontani, széttörni és azon tóba dobni. A fegyvert letevőknek egy részét vitték Gyulafehérvárra, a más részét Szebenbe. A mi századunk és a székely huszárok Szebenbe a strázsament⁴⁴ piacán voltunk hosszas időn át, lovaink, mind magunk élmezőny nélkül. Ekkor mind a magunk, mind pedig a Károlyi huszároktól⁴⁵ elszedett és nekünk vezetékül adott lovakat beszédtek, minket pedig vittek az apácák klastromába foglyul. Májer nevű kapitányunkat ugyan Szebenbe, más helyre a többi tisztekkel.

A Klastromba 8 napig voltunk bezárva katonai fedezettel, ezen idő alatt is semmi névvel nevezendő élelmet vagy lenugot⁴⁶ államtól nem kaptunk, hanem a könyörületes apácák minden délben adtak tisztességes, de olcsó leves ételt, ezenkívül mi egymást segítettük önzsebünkből lehetőségeinkhez mérten. Ekkor kezdetét vette a sorozás, csakis kevesen szabadultunk meg. Engem szerencsére azon időben, fogságom alatt nagymérvű vérkelekések leptek el, ennek és egy könyörületes Poruhiozka nevű orvosnak köszönhetem a szabadságot. De míg hazaértünk is, sok nyomort és üldözötést kelle szenvednünk a szász és oláh polgártársainktól.

Amint hazaérkeztem, gróf Haller Ferenc úr azonnal levelében felhívott, hogy menjek Hévízre, hogy a gazdaságot vegyem át és azzal együtt a longodárai⁴⁷ udvart is kormányozzam. Én el is mentem, de oda már az állam tett volt tisztet, mivel az udvar is az állam részére lefoglaltatott volt. Ottan létem alatt egy Molnár Ilyés⁴⁸ nevű, oláh születésű, a forradalom kezdetétől fogva pedig mindvégig oláh tribun és májori⁴⁹ címmel landstrum kommandáns⁵⁰, hévízi pap⁵¹ Dénes Sámuel meghívja ebédre Kománára⁵², de tudva azt, hogy én is ott vagyok, mint aki velem már a forradalom előtt is jó ismeretségben volt, azt írja nehogy engem elhagyjon magától, mivel, ha önkéntesen nem mennék, kényszerrel vitet oda stb. Mondám, no kedvem nincs, de hogy a kényszerrel elkerüljem, inkább megyek önkéntesen. Velünk jött az állami új tisztartó is mint régebről jó emberünk és így mentünk hárman. Megérkeztünk csak elhémültünk, hogy azon udvar és környéke tele van kozák és gyalogos orosz katonasággal. A pap és az állami tisztartó annyira megrémülnek, hogy azonnal vissza akarnak térni. De én, aki százannyi is láttam egy rakásban, nem tartottam az ők véleményekkel, hanem behajtottam. Az ismeretség kölcsönös megújítása után kérdé, hol voltam a forradalom alatt. Mondám, én is katonáskodtam és csak most kerülék haza egy pár nappal ezelőtt. No jó, de erről hallgassunk a muszkák előtt.

Az oroszok közt sokan voltak, akik az oláh nyelvet teljesen bírták, ez a Molnár Ilyés pedig az orosz nyelvet folyékonyan beszélt, engemet ajánlott a tiszteknek, mint régi jó barátját és gazdatiszt társát stb. Az ebédhez üléskor igyekezett nekem a törzstisztek közt az első helyen széket adni és felkért, hogy mulhatatlanul jó kedvem legyen s a tiszteket pohárköszöntések közt megtiszteljem, annyival inkább, mivel az ebédre hívásban az volt a cél, hogy őket az egyforma hangulatból kiemelve, kedves felvidulást és szórakozást

eszközöljünk, mondám, igen helyesen tette és én csekély erőmhöz képest kívánságának eleget tenni megkísértem, csak te pótolod a hiányos előadást bővebb magyarázat és tolmácsolás által.

Az asztalnál ült mintegy 30 orosz tiszt, mindannyi erőteljes 25-40 év közti egyén, az ebédhez való ülés előtt és alatt iszonyú láрма, kurjongatás, üvöltés, dob, trombita, réztányér csattogtatás, síp, kürt, énekéssel és tánccal vegyesen oly pokoli lármát csaptak, hogy magunkat egy alvilágban lenni gondoltuk. De amint megkezdődött az ebéd és én a lelket erősítő, a szívet vidámító és a bátorságot nevelő öreg borból 2-3 jó pohárral bevettem, a Molnár jelezgetésére időszerűnek láttam a poharat emelni, mondám: „Amikor az uralkodók jó barátság és bizalmas összekötetésben vannak egymással, ezen barátságunk jótékonyasága kisugárzik a népek jólétére is, nemzeti és valláserkölcsei különbség nélkül. Jelentékeny példa erre a jeleni időben a minden oroszok cárijának, első Miklós öfelségének⁵³ atyai intézkedése, miszerint az erdélyi és magyarhoni nemzetiségek csupán egymás kívánalmi félreértéséből összeperelvén, az véres háborúra ada okot, ezen véres háború beszüntetése és a régi jó rend s egyetértés helyreállítása tekintetéből küldé be vitéz hadseregét hozzánk a minden oroszok cáija, öfelsége, de semmi hódításért nem, kívánjuk, hogy ezen nemes tettiért isten éltesse, éljen annak vitéz hadserege, úgy annak vitézkedő tisztjei stb. stb.

Az ilyen és ehhez hasonló rögtönzött felköszöntések oly igen felderítették a tiszteteket, miután az Molnár által megmagyarázva lett, hogy már a köszöntés kezdetén székre kellett állanom, hogy mindenik láthasson és jobban hallhasson. A cárnév említésével pedig meghajlás és keresztvetések által jelezték hódolatukat.

De annak végeztével helyeikből kibontakozva jöttek hozzám kezét fogni és úgy összevissza csókoltak, alig vártam, hogy vége legyen.

Az ily köszöntéseket rövidebbre szabva, most már az egyik, majd a másik tisztért kelle megújítani, nevezett Molnár mindig jelezvén, hogy most név szerint ezért, majd meg a másikért köszöntsek. A napnak ilyen hőse még megközelítőleg is soha sem voltam, de tudom, hogy nem is leszek. Hívtak, nógattak, hogy menjek el velök hazájokba, ők rólam gondoskodni fognak, megköszöntem, de örvendtem, hogy ha a sok csukros⁵⁴ pusztól menekülhettem.

Onnan hazajövetelem után az özvegy gróf Haller Jánosné zoltáni⁵⁵ udvarában voltam 15 évig számadó gazdatiszt, később ugyanott 8 évig zárgondnok⁵⁶, úgy a fehéregyházi udvarná⁵⁷ is. 1864-ben hazaköltöztem, lettem a városnak 10 éven át földrendes nyilvántartója, jegyzője s 15 éven át pénztárosa. 1872. év óta a jelenig az önszegélyző népbanknak⁵⁸ is vagyok pénztárosa s ezen foglalkozások mellett vezetem csekély gazdaságomat. Csak ily s többféle terhes foglalkozás után lehe 10 gyermeket taníttatni s azokat lehetőleg felnevelve önállóságra juttatni.

A fentírtakon kívül életem történetére vonatkozólag száma nélküli sok események lennének felemlítendőek, de az eddigi hosszadalmasságért is elnézését, türelmét kérve helyén levőnek látom azt bevégezni.

Székelykeresztúr, november 12. [1]896.

Nagy Sándor id.

Letisztázta: Nagy Gyula
brassói ált[alános] isk[olai] tanító

Az eredetivel, melyet Nagy Sándor úrhoz küldöttem, összehasonlítottam és szóról-szóra helyesnek találtam.

Brassó, 1896. november 20.

Koós Ferenc⁵⁹

■ **JEGYZETEK**

1. Koós Ferenc: *Életem és emlékeim. 1828–1890.* I–II. Brassó, 1890.
2. Erdélyi Múzeum-Egyesület Levéltára, Kolozsvár. Böződi György hagyatéka. V. Mások kéziratai. 8/4. Egy Mátyás-huszárról hányattatásai az 1848–49. évi hadjáratok alatt. Lejegyezte 1898-ban Koós Ferenc volt Mátyás-huszárról kérésére barátja, Csizsér Gábor nyugalmazott esperes. Erdeti kézirat az Erekllye Múzeum gyűjteményéből. (Sajtó alá rendezése és kritikai kiadása a szerző által folyamatban.)
3. Az alakulathoz köthető visszaemlékezések többségét ismerteti Hermann Róbert: *Műfajok és tendenciák az 1848–1849-es erdélyi napló- és emlékirat-irodalomban.* In: *Ágyúba öntött harangok.* Tanulmányok Gábor Áron születésének 200. évfordulójára. Szerk. Hermann Róbert és Benkő Levente. Barót–Sepsiszentgyörgy, 2014. 221–269. A hivatkozott rész 251–253.
4. Elemi iskola.
5. Gimnázium felső tagozata.
6. Uradalmi tisztartó.
7. Olthévíz (Felsőfehér megye).
8. Népfelkelők.
9. 5. (Savoyai Eugen) dragonyosezredből.
10. Határőr 16. (1. román) határőrezredből.
11. August Heydte báró, császári-királyi kapitány, az 5. (Savoyai Eugen) dragonyosezred tisztje.
12. Heydte 1848. november 25-én tört be Erdővidékre.
13. József Bem vezérőrnagy (1794–1850), az erdélyi magyar csapatok parancsnoka.
14. 1849. január eleje.
15. Klement György (1810–1886) őrnagy, a 12. honvédszászlóalj parancsnoka.
16. Macskásy Antal (1820–1883), jogász, Mátyás-huszárról főhadnagy, Háromszék önvédelmi harcának résztvevője, élelmező biztos és csapatszervező kiküldött.
17. Forró Elek (1813–1893) ezredes, Marosvásárhely katonai parancsnoka.
18. Sánta Lajos őrnagy (1815–1900) őrnagy, az ezred székelyföldi osztályainak szervezője.
19. Kovács János, (1815–1898) az ezred alszázadosa.
20. Határőrállomás. A huszárok feladata a felderítés volt.
21. A szerző itt az erdélyi hadseregben lévő két szatmári önkéntesszázad egyikére gondol.
22. 1849. április 20-án. (Kemény János: *Kiss József levelei. 1847–1849.* Hadtörténelmi Közlemények 104. évf. (1991) 4. sz. 140–162. A hivatkozott rész 159.
23. Gegesi Kis József (1820–1900) az ezred főhadnagya.
24. Ihász Dániel (1813–1881) alezredes a Vöröstoronyi-szorosot őrző különítmény parancsnoka.
25. Muzsna (Medgyesszék).
26. Orbán Károly (1823–1898) az ezred főhadnagya.
27. Egyfűlű, vödör alakú edény.
28. Sellenberk (Szabenszék).
29. 1849. július 20. körül.
30. A Nagyszében belvárosában található Római Császár fogadót 1773-ban alapították.
31. Bíró.
32. Makray László alezredes (1815–1876) a 15. (Mátyás-)huszárezred parancsnoka.
33. Bethlen Miklós (1819–1900) az ezred őrnagya.
34. Kemény Farkas báró (1797–1852) ezredes, a kolozsvári hadosztály parancsnoka.
35. Mayer Adolf (1821–?) a 15. (Mátyás-) huszárezred rangidők kapitánya.
36. Gustav Hasford cári altábornagy, a Nagyszébet védő cári és osztrák csapatok parancsnoka.
37. Alekszandr Nyikolajevics Lüders gróf (1790–1874) orosz gyalogsági tábornok, a cári V. hadtest parancsnoka.
38. Az adat erős túlzás. Hasford és Lüders egyesített erői körülbelül 20 000 főt számláltak.
39. Az utóbbi adat erős túlzás
40. Anton Kurz (1799–1849) őrnagy, Bem titkára. Ismereteink szerint a segesvári ütközetben esett el.
41. Maximilian Stein báró (1814–1858) ezredes, a gyulafehérvári ostromsereg parancsnoka.
42. A 2. honvéd vadászezred egy osztálya.
43. 1849. augusztus 14-én.
44. Olvasata bizonytalan.
45. A 16. (Károlyi-) huszárezred.
46. Pénzbeli ellátás.
47. Longodár (Felsőfehér megye).
48. Ilie Moraru tribun (Fogaras).
49. Őrnagy.
50. Népfelkelő parancsnok.
51. Református lelkész.
52. Alsó- és Felsőkomána. (Fogaras-vidék).
53. I. Miklós orosz cár (1825–1855).
54. Olyan szegfű vagy ibolya, amelynek sűrűn nőtt, teljes, bokros szirmai vannak. A szerzők itt feltehetőleg a puszik jellegére utalt.
55. Zoltán (Felsőfehér megye).
56. Olyan személy, aki a zár alá helyezett vagyont felügyeli, kezeli.
57. Fejéregyháza. (Felsőfehér megye).
58. Olyan pénzügyintézmény, mely a betéteseket szolidáris alapon támogatja.
59. Koós Ferenc (1828–1905) Mátyás-huszárról, református lelkész, tanár, író.